

kedvelő elé, nem száz százalékban azonos az eredetivel. De vajon hány százalékig kell azonosnak lennie vele? Hol a határ, amelyen innen még van értelme a fordításnak — ahol a torzítás még foncsorozási hibának, a tükkör tökéletlenségének tudható be —, amelyen túl viszont, ha nem akarunk vidám parki tükrök lenni, inkább bele kell törődnünk, hogy vannak lefordíthatatlan versek is. Nos, ezt a határt nem húzhatja meg előre senki emberfia: a fordítónak kell ösztönösen megéreznie. És éppen ezt az ösztönösséget hiányolom a leginkább Paszkal Gilevszki egyes fordításaiból. Ő, aki gyermekkorában szívta magába a magyar nyelvet, miért nem nyelvi, fordítói ösztönére hagyatkozik inkább, miért a szótárra?

SZILÁGYI Károly

A BIZONYTALANSÁG LEÍRÁSA

Thomka Beáta: *A pillanat formái*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1986

Poétika és interpretáció kapcsolatát határozza meg Thomka Beáta *A pillanat formái* című kötetének Tzvetan Todorovtól származó mottója, amely a rövidtörténet szerkezetével és műfajával foglalkozó könyv szerzőjének nemcsak az irodalomtudományról való felfogására mutat rá, hanem a könyv szerkezetét is megsejteti, előlegezi. Ahogyan „Az interpretáció egyszerre előzi meg és követi a poétikát: ez utóbbinak a fogalmai a konkrét elemzés szükségleteinek megfelelően alakulnak, amely viszont csak úgy haladhat előre, hogyha használja az elmélet által kimunkált eszközöket, úgy épül fel Thomka Beáta könyve is: három nagyobb egységet különíthetünk el benne; az első részben „narratív poétikai vázlat”-ot ad, a prózapoétika legfontosabb fogalmait ismerteti, rendszerezi, felsorolja és értelmezi azokat a terminus technicusokat, amelyeket a könyv többi fejezetében alkalmaz, valamint műfajtróneti összefoglalót vázol fel, a rövidtörténet kialakulására keresve választ; a második részben egy-egy elemzést olvashatunk Lovik Károly, Kosztolányi Dezső és Örkény István elbeszélő művészetéről, míg a harmadikban a már felvázolt poétika alapján elvégzett interpretá-

ción összegezését, elméleti tanulságait találjuk meg.

Éppen ezért nem túlzás azt állítani, hogy Thomka Beáta irodalomtudomány-szemléletét rugalmasság, s irodalmi felfogását egyfajta dinamizmus jellemzi — a „dinamikus” egyébként igen megerhelt szava a kötetnek —, mert szerinte az irodalmi formák nem állandóak, hanem szüntelenül alakulnak, s addig életképesek, amíg az irodalomtudomány számba nem veszi összes jellemzőjüket, amíg nem válnak kanonikusokká. Saját bevallása szerint az orosz formalista irodalomelmélet képviselőihez hasonlóan a novellát kanonikus formának tartja, ezért jómaga egy dinamikus műfaj, a rövidtörténetet sajátosságaival foglalkozik.

A pillanat formáinak szerzője több helyen is megfogalmazza könyvének célját: „az állandóan változó, alakuló, már-már megfoghatatlan kis formák világában (...) tájékozódni”. Azt „a meglévő eszközök birtokában megérteti és leírni”. Még pontosabban: „E dolgozat csupán a konstrukciós elv változásaira összpontosít a magyar rövidpróza újabb, illetve legújabb kori jelenségei alapján.” Mivel Thomka Beáta a narratív poétika egyik legjobb hazai ismerője és kutatója —

ezt bizonyítja a kötet jegyzetanyagához csatolt mintegy kétszáz irodalomelméleti szakmunkát felsoroló, öt nyelvetrületről származó bibliográfia, s az irodalomelméleti bevezető is —, s mert nem egy tudományág vagy irodalomvizsgálati módszer létjogosultságát kell eldöntenünk, *A pillanat formáinak* szemügyre vételekor legfeljebb a szerzőt mérhetjük meg önmaga mértékével: könyve megfelel-e az általa támasztott követelményeknek, kitűzött céloknak.

A „narratív poétikai vázlat”-ban a szerző összefoglalja a prózakutatás legfontosabb eredményeit, egyben kísérletet tesz a terminológia egységesítésére, a fogalomhasználat pontosítására. Megadja azokat az elveket, amelyeket a rövid elbeszélő formák konstituálásában fontosnak tart. Szerintre a redukció, az erősség és kiterjesztés, a sűrítés és tömörítés, az egyszerűsítés, a fragmentumszerűség, a metaforikuság, a szimbolizáció, a példázatoság, az ironia és a paradoxon azok a szöveglétrehozó elvek, amelyek mögött mondat- és szövegszintű folyamatok állnak, s amelyek végső soron a szöveg szemantikai szintjét határozzák meg.

Thomka Beáta *A pillanat formáinak* műfajelmélet létrehozására tesz kísérletet, megközelítést dicséri, hogy ugyanakkor műfaj történeti összefoglalót is ad, a szinkron és a diakron megközelítési módot igyekszik összehangba hozni, annak ellenére, hogy nem fejlődési ívet feltételez, inkább a „fejlődés helyett váltás” koncepció jegyében közelít tárgyhöz. Tanulságos, ahogyan a novella és a rövidtörténet előzményeit az életképben, az anekdotában és a rajzban látja, s megállapítja, hogy a rövidtörténet nem a novella folytatásaként alakult ki, hanem a novella fejlődésének egyik szakaszában különült el. Gyakran hangsúlyozza, hogy a magyar irodalomkritikai szókincsben nem honosodott még meg a rövidtörténetek kifejezése. „A formacélok eltérései alapján az alábbi epikai alapformák megkülönböztetése szükséges: magyar: regény, elbeszélés, novella, rövidtörté-

net” — írja. A műfaj történeti rész esetleg teljesebb lett volna, ha a szerző legalább utalt volna az elbeszélés és a novella közötti különbségre, vagy ha már azt felételezi, hogy a terjedelmin kívül egyéb eltérés is fennáll közöttük, nem ártott volna tudatosítani, melyek azok. Az irodalmi köztudatban ugyanis a kettő még mindig egymás szinonimájaként él, de főként azért, mert Thomka Beáta a rövidtörténet szinonimájaként gyakran a rövidelbeszélést alkalmazza.

A kötetet azonban nem az irodalomelméleti hipotézisek és összefoglalók sora teszi értékessé, hanem éppen ezeknek a feltevéseknek a bizonyítása, az elmélet alkalmazása. Thomka Beáta a három vizsgált szerző prózaírói munkásságának egy-egy metszetét tanulmányozza, mégpedig nem kortól függetlenül. Módszerét nem mechanikusan alkalmazza. Lovikról például megállapítja, hogy „nem a műfaji újítás céljából integrálta e saját világgéppel bíró formákat, hanem hogy a szemlélet vagy az érzelmek vonatkozásában hitelesebb tegye az elbeszéléstörténetet”, s hogy „e vonások egy sajátosan értelmezett, realista irodalomkoncepció jegyei”. Kosztolányi prózájának vizsgálatát a szimbolista elbeszélő szerkezet feltételezésével kezdi, hogy aztán bemutassa azt a folyamatot, melynek során az elbeszélő szerkezet mind egyszerűbbé válik, szemantika-értelmi megterheltsége pedig mind összetettebbé, bonyolultabbá, ártételesebbé. A szerkezetet azonban nem az ábrázolt világtól elvonatkoztatva vizsgálja, a novella rövidülésével, az ábrázolt életter is lehatárolódik, a létélmény „redukálttá” válik. Hogy Örkény prózájában már teljesen átadja a helyét a történet a töredéknek.

Thomka Beáta könyvét olvasva kétélyeink merülnek fel irodalommegközelítési módját illetően, ellenvetéseink támadhatnak a szikár, kevésbé olvasmányos stílusát tapasztalva, azt azonban, hogy *A pillanat formái* belső összetartó erővel rendelkezik, elemei rendszerbe illeszkednek, elvitatni nem lehet. Nemcsak eleget tett vállalt fel-

adatanak, a bizonytalan, állandóan alakuló, a szabad vershez hasonló forma leírásának, hanem rugalmasan kezelte hipotéziseit, módszerét is. Szigorú terminológiai egyértelműséget valósított

meg, egzakt fogalmi nyelvet alakított ki. Példájának bizonyára hamarosan nem lesz követője.

TOLDI ÉVA

RÁCIÓ ÉS KREÁCIÓ

KÁ! KÁ! KÁ! JAK-füzetek 9. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1986

Sajátos csoportosulás az 1979-ben létesült, egy ideig a Beatrice együttesel szervezett „élő” irodalmi koncerteken szereplő Fölőspéldány — „első nyomtatott »fellépése« ez a kiadvány —, amely egy hasonló felfogású kis közösség — nyolc szerző — kollektív gondolkodása önnön létéről, helyzetéről, irodalomban-történelemben elfoglalt helyéről tanúskodik. Verseik („nem-verseik”), prózai alkotásaik, tanulmányaik egy része explicite önmagukról és önmagukhoz is íródik.

A csoportot nem világmegváltó, nem a valóság, erőszakos megváltoztatásának szándéka nem is a nagybetűs parolák vezérlik. Támadási felületük a közérzet. Céljuk — ennek megfelelően — nem csupán művészi. A közérzet- és személyiségproblémák versben, prózában, esszéiben való boncolása nyit széles teret számukra a „ma bevett irodalmi formák” elleni kollektív fellépésre.

A fölőspéldány mutat rá Szilágyi Ákos kiáltványoszerű, axiómákat megfogalmazó filozofikus írása, amely a sajtóhiba, a gondolatkihagyás, a véletlen, a „vétségék dicséretén” és a jelentésteltlődés, az önkényes szótársítás programján túl a csoport létezésének lényegét is megfogalmazza: a folyamatok „csodálkozó és kételkedő tanúi” helyett ezek „értelmezői” és „alakítói”, bennük a kreativitás és a „más”-ság dominál. Szerintük: „A modern művészet története — a fölőspéldány fokozatos tudatosulásának története. A modern individuum története — fölőspéldánnyá válásának története.” Továbbá: az „emberi” jelző a XX. században „luxus, kellemtelen intermezzo, felesleges kacat,

ésszerűtlen vagy zavaró momentum lett”. A személy „Számozható példány”, az emberi példány „fölőspéldány”, az emberi minőség „protézis-sé” korcsosul. A „művészet-pótlék”, „művészet-moslék”, „művészet-álom” és „művészet-vallás” az antiművészet-hez vezet. S innen már egyenes az út az avantgárdig. A Fölőspéldány azonban nem él harsány parolákkal. „De nekünk már nincsenek jelszavaink” — írja Szilágyi. Vannak azonban tagadás szülte negatív jelszavai: a „nem akarunk”, a „semmi”, a „nincs”, a „nulla”; fegyverük pedig a groteszk és az ironia. Szilágyi írásához szorosan kötődik Kőbányai János Nemzedék a margón című, szociológiai aspektusból építkező írása, Szkárosi Endre közíráskoról szóló Publi(atro)cisztikája és ugyancsak nemzedéki kérdéseket feszegető tanulmánya. Ezek érzékeny rálátással adnak (kor)képet egy generáció arculatáról, irodalmi-társadalmi determináltságáról, a „csöves-lét” mint jelenség természetrajzáról stb.

Ebből a kontextusból nőnek ki a kötet szépirodalmi alkotásai. Kemeveczky Judit kötetindító verse, a LEVEL RIESEN-BAND óriáskerék ÚRNAK SORMINTÁVAL, Szilágyi Takovszkij-esszéje és versei. Továbbá Temesi Ferenc „nem-versei”, melyekben szavak helyett jelek üzennek, a „megüresedés”, a „felesleges beszéd” jelei s az avantgárd csavargasmotívumok sejlének fel, Párizs-élmény, Ady és Déry emléke kísért. Györe Balázs versciklusában a költészet a szöfelbontás révén dadogássá degradálódik, prózájában pedig a mindennapok eseményeinek leltárszerű felsorolásai a